

DE OPINIE VAN ERIC SMIT

'De kans op een zwarte zwaan is juist groter geworden'

Kortetermijndenken is hét lokaas om zwarte zwanen aan te trekken. En weggijken. Niettemin zijn zwarte zwanen nooit 100% te voorkomen. "Je kunt je wél afvragen wat de omvang van een zwarte zwaan mag zijn", zegt onderzoeks-journalist Eric Smit van Follow the Money. Een gesprek over onder meer geldsporen, rules based toezicht en ons pensioensysteem. "Dit stelsel is mondiaal asociaal en onhoudbaar."

Eric Smit is goed geluimd. Zijn geslaagde vakantie in Italië ligt nog vers in het geheugen. Maar bovenal heeft Follow the Money (2010) de wind in de zeilen, na de nodige magere jaren. Het journalistieke platform is dankzij de inmiddels dertigduizend betalende leden 'zeer winstgevend', heeft 22 journalisten in vaste dienst, werkt met nog eens veertig freelancers en gaat verder uitbreiden. "Eind dit jaar verwachten we de 33-duizend leden te halen. Meer dan een verdubbeling in twee jaar tijd."

1.96 m, slank, bruin haar, beetje rossig, casual, gypies, jongensachtig, kijkt je met blauwe ogen priemend aan, met het meermalen bewezen gelijk aan zijn kant. Waarschijnlijk compromisloos, maar er valt altijd wat te lachen. "Je bent te vroeg", begint hij plagerig. Maar een geboren Zeeuws-Vlaming moet waar dan ook altijd de boot halen. Beter te vroeg dan te laat, dit keer op een voormalig fabriekscomplex in Amsterdam-Noord, aan het IJ. De Overkant, 'waar creativiteit de ruimte krijgt' en de redactie domicilie houdt.

Follow the Money is, met spraakmakende onthullingen en diepgravende, gefundeerde verhalen een serieuze speler geworden in het medialandschap. "Onze ambitie was altijd om het meest toonaangevende platform voor onderzoeksjournalistiek te worden", vertelt Smit. "Dat is gelukt dankzij onze kwaliteit van onderzoek en de impact ervan. We dingen continu met succes mee naar de journalistieke prijzen."

GELDSTROMEN

'Geldsporen liegen niet. Daarom volgen wij ze', valt te lezen op de website van Follow the Money. De geldstromen binnen de financiële wereld, die van verzekeraars en pensioenfondsen in het bijzonder, vallen daar zeker onder. "Het is dé geldstroom in de lage landen. Met zo'n 1.700 miljard euro aan gespaard pensioenvermogen dat bij pensioenfondsen en verzekeraars ligt. Daarom gaan we meer dan voorheen kritisch naar ons pensioensysteem kijken. Denkers aan het woord laten die een totaal andere blik hebben en amper gehoord worden in het pensioendiscours."

ERIC SMIT: "WE HEBBEN EEN TAMELIJK ASOCIAAL PENSIOENSTELSEL"

“Kort samengevat is ons pensioenspaarstelsel een anomalie in de wereld. Het is onmogelijk om zo’n systeem in de gehele wereld te organiseren. Je kunt niet met zijn allen sparen. Simpelweg omdat tegenover vermogen, uitgesteld inkomen, schuld staat. Sparen is in die zin ook helemaal geen deugd. Het is een vorm van ongelijkheidsvorming. Als je er met een macrobril naar kijkt, is dit stelsel mondiaal asociaal en onhoudbaar. Los van de spanningen binnen Nederland over de houdbaarheid ervan en de hoogte van de uitkering, die al vele jaren op losse schroeven staat.”

“Daarnaast speelt de vraag wat er met die 1.700 miljard wordt gedaan. Vanaf eind jaren tachtig zijn pensioenfondsen en verzekeraars steeds minder in eigen land gaan beleggen, nog maar 5% tot 10% vandaag de dag. Ze beleggen veel in bedrijven waarvan je je kunt afvragen of je daar nog wel in moet zitten.”

“In Nederland zijn alle krachten gericht op het in stand houden van deze industrie. Voor de vakbonden, waarvan de vertegenwoordiging in bedrijven aanzienlijk is uitgehold, is het pensioen zowat de laatste pilaar. Pensioen is een fenomenaal grote industrie geworden met – vooral in Amsterdam – torens die tot aan de hemel reiken.

Na zijn studie economie aan de Vrije Universiteit Amsterdam, gecombineerd met een semiprofessionele loopbaan als squashers, begon Eric Smit (1967) zijn loopbaan in 1999 bij het maandblad Quote. Eerst als onderzoeksjournalist, later als adjunct-hoofdredacteur. Eind 2006 was hij medeoprichter van de gratis krant De Pers. Sinds eind 2009 is hij hoofdredacteur en medeoprichter van journalistiek onderzoek-platform Follow the Money (ftm.nl). Samen met journalist Kim van Keken werd hij voor de FTM-artikelenserie ‘De Zaak Henry Keizer’ uitgeroepen tot Journalist van het Jaar 2017. In 2013 won hij met Jesse Frederik De Tegel in de categorie ‘achtergrond’ voor een artikel over het gebruik van derivaten bij een semioverheids-instelling. Smit heeft diverse boeken geschreven, waaronder ‘De Broncode’ (2004), ‘Nina, de onweerstaanbare opkomst van een power lady’ (2010) en ‘Woekerpolis’. Hoe kom ik ervan af? (2011).

Daarentegen is een ingrijpende verandering van het pensioenstelsel zeer relevant. Aan dat vraagstuk gaat Follow the Money zeker meer aandacht besteden.”

Hoe doe je dat, een geldspoor volgen, anders dan het Kadaster en de KvK raadplegen?

“Dat hangt ervan af. Bij pensioenen bijvoorbeeld weet je waar de bedragen zitten. Daar zit veel informatie aan de oppervlakte die je goed in beeld kunt brengen. Moeilijker wordt het bij toegedekte geldsporen.”

NAAST MORALIST BEN IK OOK HEDONIST

SYWERT VAN LIENDEN

Als voorbeeld noemt Smit de spraakmakende zaak Sywert van Lienden. De zelfbenoemde weldoener die het door corona bedreigde volk zou beschermen met een mondkapjesdeal waaraan hij geen cent zou verdienen, zo verzekerde hij menigmaal op televisie.

Smit: “Je weet om te beginnen dat een grote deal van € 100 miljoen is gedaan. We wisten vervolgens, dankzij vele bronnen, met bewijzen – facturen – exact alle marges in de markt te achterhalen. En daarmee de winst. Van de betaalde € 100 miljoen is uiteindelijk twintig miljoen in de zakken van Sywert en zijn kompanen terechtgekomen, over de rug van de belastingbetaler. Later wisten we dankzij een tip daadwerkelijk welke structuur, met vennootschappen op meerdere locaties, was bedacht om het vermogen te verstoppen.”

KOEKOEKSEIEREN

Gespreksonderwerp is het fenomeen zwarte zwanen en hoe je ze kunt voorkomen. Menig journalist heeft ze regelmatig beschreven. “Zwarte zwanen zijn koekoekseieren die – inherent aan ons systeem – ergens in een nest terechtkomen. Dat gaan we nooit helemaal voorkomen. Daarbij kun je je wél afvragen wat de omvang van een zwarte zwaan mag zijn.”

“Zo heeft de financiële crisis in 2008 ons verrast en laten voelen hoe onze financiële systemen met elkaar zijn verweven. En hoe instabiel het geheel is als het ergens eenmaal begint te wankelen. Dan kan alles omvallen, waarbij we kortstondig in een peilloze afgrond staren.” “Inmiddels is het financiële systeem aangepast om herhaling te voorkomen. Maar als je goed kijkt, bestaat met name in Europa de verwevenheid met overheden nog steeds. Financiële instellingen, de banken voorop, zijn niet kleiner maar groter geworden. Centrale banken weigeren ze op te knippen om ons systeem stabiel te maken. De beweging is juist tegengesteld, ook bij verzekeraars en pensioenfondsen. Vanuit het oogpunt van de toezichthouder is groot makkelijker te beheersen. Maar je kunt beter uitgaan van het niet hoeven te beheersen en dat dingen kapot kunnen gaan. Laat banken maar omvallen, maar wél de kleinere. Helaas is nu juist de kans op een zwarte zwaan groter geworden.”

Zie jij een verband tussen deze en vele andere typen zwarte zwanen, zoals de coronapandemie?

“Het kortetermijndenken. Er wordt vaak te lichtvaardig gedacht over de mogelijkheid van zo’n zwarte zwaan. Niet door de wetenschap, maar wél door politiek en bedrijven. Politici moeten besluiten nemen voor de langere termijn, terwijl ze daar in hún termijn geen plezier van zullen hebben. In essentie krijg je dan een perverse prikkel. Deze vind je ook terug in het bestuur van bedrijven die ertoe leidt dat benodigde investeringen uitblijven. Helaas is ons kapitalisme gestoeld op wat we sinds de jaren zestig de Friedmandoctrine noemen. Alles is gebaseerd op vrije marktwerking en het streven naar winstmaximalisatie, ten faveure van de aandeelhouders.”

Verzekeraars en pensioenfondsen zullen het daar niet mee eens zijn.

“Verzekeraars denken uitsluitend aan het monetaire rendement. Makkelijk, helder, verder geen bullshit en enig bedrijfsmoraal mag je ook aan de markt overlaten. Ook voor pensioenfondsen is het fijn dat

bedrijven zo zijn. Het is echter een groteske onderschatting van de complexiteit van de werkelijkheid die er uiteindelijk toe leidt dat er in de wereld heel veel kapotgaat. Want we hebben veel meer belanghebbenden. En veel zaken die niet beprijsd worden in de formule. Zoals natuurlijke hulpbronnen en vervuiling, als resultante van het productieproces.”

Verzekeraars behoeden mensen voor financiële catastrofes.

“Vroeger was dat één op één onderdeel van hun entiteit. Maar sinds coöperaties nv’s zijn geworden, is dat losgezongen. Natuurlijk bestaat nog het idee van een maatschappelijk product. Maar de essentie is dat de opbrengsten en de gehele machinerie erachter in nv’s komen. En daar regeert slechts één ding: aandeelhoudersbelang. De woekerpolis heeft laten zien hoe dit op een afschuwelijke manier kan schuren.”

Pensioenfondsen voorzien deelnemers van extra inkomen op hun oude dag.

“Die hebben inderdaad een veel meer maatschappelijke missie. Gelukkig maar. Daar zijn ze voor opgericht. Tegelijkertijd kunnen ze die missie veel strenger toepassen. Daar hebben we met zijn allen moeite mee omdat de kwaliteit van onder meer lucht en leven niet in euro’s wordt uitgedrukt op bankrekeningen.”

Maar pensioenfondsen zijn zich steeds meer bewust van de bredere impact van hun investeringen. Met de kans dat de straks gepensioneerden de rekening gepresenteerd krijgen in de vorm van een lager pensioen.

“Daar zit een vraagstuk. De vraag is dan ook of dit kapitaalgedekte stelsel het ideale systeem is. Moeten we niet langzaam overstappen op een omslagstelsel?”

Is de Friedmandoctrine terug te leiden tot de hebbigheid van de mens?

“Ja, begeerte, ten koste van heel veel. De ‘Greed is good’ mantra past naadloos op de Friedmandoctrine. Als je streeft naar winstmaximalisatie, is hebzucht gerechtvaardigd en logisch. Vervolgens maak je met geld meer geld. Het is een drug waarvan je nooit genoeg krijgt.”

“Natuurlijk heb je geld nodig. Naast moralist ben ik ook hedonist. Ik vind het heerlijk af en toe de kroeg in te duiken en een goed restaurant te bezoeken. Maar het streven om steeds meer geld te vergaren, ontbreekt bij mij.”

DAAR ZIT EEN ACTUARIEEL SCHANDVLEKJE AAN

“De begeerte naar een groter vermogen gaat eveneens gepaard met meer aanzien en macht. Het heeft bovendien te maken met de onderlinge vergelijking. Als hij acht miljoen verdient, wil ik dat ook, want ik ben minstens even goed als hij. Het is een kwestie van verpissen en status ontlenen aan dat vermogen.”

WEGKIJKEN

Naast kortetermijnbeleid vormt weggijken een ander ideaal nest voor het ei van een zwarte zwaan. ‘Het zal zo’n vaart niet lopen’ heeft tot kleine en grote rampen geleid. Van faillissementen tot pandemieën.

“Zeker”, beaamt Smit. “Ook van covid konden we weten dat het eraan zou komen. Er werd op gewezen om maatregelen te nemen. ‘Moet dat nu?’, zag je politiek denken. Vervolgens wordt de dreiging op een lagere risicotrap neergezet omdat er electoraal andere dingen zijn waarmee op korte termijn kan worden gescoord. Je hebt gezien hoe ongelooflijk onvoorbereid de Nederlandse overheid was en het amateurisme waarmee de crisis is behandeld.”

Actuarissen staan in de keuken van financiële instellingen en zien wat er goed en misgaat. Krijgen jullie over dat laatste wel eens tips van hen?

“Nee, (lachend) maar ik hou me graag aanbevolen. Ik heb me destijds

veel beziggehouden met de woekerpolissen. Daar zit een actuaireel schandvlekje aan. Deze producten zijn in feite geconstrueerd door actuariërs in dienst van grote verzekeraars. Dermate complex dat bestuurders ze vaak niet konden doorgronden. Hetgeen ook wel prettig was bij het weggijken.”

Actuarissen houden zich bezig met het managen van financiële risico's. Daartoe maken ze gebruik van allerlei modellen. Wat vind je hiervan?

“De essentie van modelmatig denken is de aanname. Daarbij wordt uitgegaan van de homo economicus. Die aanname is ontegenzeggelijk gefalsificeerd. De mens is geen rationeel denkende entiteit. Die modellen kun je dus strikt genomen voor het belangrijkste deel naar de prullenbak verwijzen. Of met een grote kanttekening presenteren, als oppervlakkige weergave van de werkelijkheid. De voorspellende waarde ervan, zoals we in de kredietcrisis hebben gezien, is beperkt.”

“Er zit een enorm irrationele component in het gedrag van mensen. Zo is de irrationaliteit van coronawappies bijna met geen pen te beschrijven. Deze gaat vaak tegen hun eigen gezondheidsbelang in. Een belang dat simpel is uit te leggen. En toch willen mensen er niet aan. Zeker bij ingewikkelde financiële zaken speelt de irrationaliteit.”

Zodra het complex wordt, vooral in de financiële wereld, gaan bedrijfsmodellen schuren met ethiek, zei je in een eerder interview. Wat bedoel je daarmee?

“Hoe beter je iemand kent en in de ogen kunt kijken, des te moeilijker deze te benadelen is. In een complexe financiële wereld is de medemens volledig abstract. Vergelijk het met een drone die ergens op een kamer in de VS met een joystick wordt bestuurd en in het Midden-Oosten op grote hoogte een geleide bom afwerpt die vele kilometers lager mensen raakt. In de financiële industrie is abstractie een inherent onderdeel. Een actuaaris die iets ontwerpt waarin eigenlijk een tijdbom zit, ervaart nooit de persoonlijke gevolgen ervan voor andere mensen. Zeker als pas na jaren uitkomt hoe ondeugdelijk het product in elkaar steekt en de vernietigende werking zich openbaart. Dat maakt de financiële wereld extra vatbaar voor misdragingen, ongelukken én zwarte zwanen.”

Wat kunnen toezichthouders hieraan doen?

“Onder toezicht staande instituten verwachten rules based toezicht. Want dat is overzichtelijk en levert geen onverwachte zaken op. Na de kredietcrisis zijn er duizenden regels bij gekomen. Maar dat maakt het toezicht niet beter en voor de instellingen niet eenvoudiger. Uiteindelijk zijn de slimste mensen altijd in staat om die regeltjes te omzeilen. Ik ben dan ook voorstander van een meer principle based toezicht waarbij de toezichthouder streng en vrij over het veld kan bewegen. Waarbij de leverancier van het product er continu op bedacht moet zijn dat een toezichthouder in de nek kan springen en fouten aantoot. Zo’n toezichthouder zijn wij journalisten eigenlijk.”

Vanuit welke hoek verwacht je de volgende zwarte zwaan voor de financiële wereld?

“Er komt natuurlijk binnen afzienbare tijd een forse correctie dankzij de krankzinnige hoeveelheden geld die de ECB en de FED in de markt hebben gezet en die terechtgekomen zijn bij natiestaten en corporates. Met de lage rente heeft dit ongelijkheid teweeggebracht, gezien de absurd gestegen aandelenkoersen en de huizenprijzen die voor starters onbereikbaar zijn. Deze correctie gaat een groot deel van het verzamelde pensioenvermogen wegvagen. Dat is dus een crisis.” ■